

Francesc Parcerisas

Sense mans

Metàfores i papers sobre
la traducció

Galàxia Gutenberg

Cercle de Lectors

Francesc Parcerisas

Sense mans

Metàfores i papers sobre la traducció

IV Premi Internacional d'Assaig Palau i Fabre

Galàxia Gutenberg

Cercle de Lectors

A manera d'introducció, o l'ofici més antic del món

Afirmar que la prostitució és l'ofici més antic del món deu ser una expressió habitual en moltes cultures. L'he sentida en diverses ocasions i en els contextos més dispars. I personalment m'agrada de recórrer-hi per subratllar el meu interès per un altre ofici que, al meu parer i sense ganes d'arribar a comparances massa tèrboles, li hauria de disputar l'hegemonia de l'antiguitat: la traducció. O potser n'hauríem de dir, per acostar-nos-la a una denominació catalana molt antiga, la torsimànica (de *torsimany*, que Joan Coromines deriva de l'àrab *turguman*, «intèrpret», i que documenta per primer cop en català el 1270). La traducció, tota la feina mitjancera de traductors i intèrprets (en el comerç, en els pactes, en el regateig, en els contactes entre pobles diferents...), sempre m'ha semblat prèvia als tractes carnals que són, si de cas, només un dels intercanvis concrets, i francament efímers, que es deriven de tot contacte entre dues persones, dues cultures o dues entitats diferents.

L'intèrpret, el torsimany de qui ens parlen els textos catalans antics, és qui sap fer saltar l'espurna del contacte entre dos pols carregats amb intensitats de voltatge diferents. Pot tractar-se del vailet que, al mercat o a l'àgora, agafat encara de la mà de la mare o de l'àvia que no entén res, sap traduir als venedors les preguntes i les respostes, els preus, el regateig, la qualitat, la quantitat, el canvi. De fet no cal que ens traslладem a cap època massa primitiva o geogràficament distant; n'hi ha prou amb passejar pels

mercats setmanals dels nostres pobles i observar amants les escenes que es repeteixen entre compradors i venedors sota els tendals ombrívols que cobreixen moltes parades. En aquests socs itinerants i bigarrats, plens de productes de tota mena, cada venedor és un modest traductor que pregona les bondats de les seves mercaderies, dels seus preus, de les seves ofertes: el català, el castellà, l'àrab, l'amazigh, el wòlof, el francès, l'anglès... són el pa de cada dia –o les engrunes del pa, perquè la traducció s'hi limita a unes poques paraules i expressions, als numerals i als dos o tres adjectius que preuen la bondat dels productes–. («Señor, barato, barato...», repeteixen els venedors del Mercat de la Seda de Pequín empenyent suauement els badocs catalans cap a l'interior de les seves parades.) Crec, sincerament, que, en la *premier league* dels oficis més antics, la traducció guanya per golejada a la prostitució. Potser no cal filar tan prim (no he gosat escriure «reblar el clau», una expressió que en aquest context hauria pogut semblar obscena) però sense una mica de tracte previ, de transacció torsimànica, la prostitució no arribaria mai a prosperar, tot i que allò que s'ofereix a les parades de la concupiscència no necessiti de gaire xerrameca ja que acostuma a ser una carta de productes d'una carnalitat elemental, ràpida i vulgar.

És al voltant de la traducció, de l'ofici més antic del món, que han estat escrits els papers aquí aplegats. No pas amb una voluntat d'exegesi lingüística o sociològica –encara que el segon aspecte potser és prou més decisiu–, ni amb ànim d'entrar en el terreny especialitzat d'allò que avui s'anomenen els estudis de traducció o la traductologia. Més aviat, al contrari. El que aquest llibre pretén és agafar una mica de distància, assolir una perspectiva panoràmica respecte a algunes de les formes i paranys de la traducció i la interpretació, per ajudar a adonar-nos de la importància capital que aquesta activitat quotidiana té

—una activitat, per cert, imparable i que va *in crescendo* com més avancem cap a un món sense fronteres—. En la nostra innocència de consumidors, en molts casos tan benvinguda com maldestra, no solem parar esment en el fet que les notícies que escoltem, els llibres que llegim, les instruccions i els missatges que rebem —des del caixer automàtic fins a l'estat de les carreteres, des de l'ús de la funció de centrifugació de la rentadora fins al muntatge de les peces del Lego dels nostres fills— són, més sovint que no creiem, resultat d'una manipulació traductora. Al llarg d'aquests escrits no m'ha interessat pas saber si aquesta manipulació és religiosament fidel o plena de traïdoria; m'ha interessat molt més saber que hi és, que existeix, rotunda, incontrovertible, àgil, i tenir-ne una consciència prou esmolada. De cada cas particular, en podem treure conclusions concretes, positives o negatives, deformadores o estandarditzadores (estrangeritzants o anostradores, com diuen els textos acadèmics de la disciplina), encara que, de manera prèvia, haurem hagut d'entendre que aquest comerç de la traducció ha tingut un paper decisiu en alguns dels aspectes del món que ens envolten, que compartim i en els quals participem.

Vivim en un món tan automatitzat i tècnic que solem analitzar les situacions, les coses —i fins i tot les persones— amb una mena de lupa de gran augment. Sovint fins i tot amb un gran microscopi, un d'aquests microscopis electrònics que apareixen a les sèries televisives de la policia criminal nord-americana i que descobreixen de quina collita eren els espinacs que han trobat als budells del cadàver. Aquests breus escrits pretenen, per contra, substituir la proximitat encegadora per la llunyania; volen que ens acostumem a veure el bosc des de la distància, en la seva plenitud, sense que les branques —massa pròximes, massa immediates, massa atapeïdes— ens el tapin, ens facin oblidar la seva existència, la seva configuració. Jo mateix

m'apuntaria a veure el planeta Terra des de l'ull de bou de l'estació espacial per comprendre que el nostre egocentrisme ha de ser posat en un context d'insignificància molt humil, que el blau del planeta no és altra cosa que una engruna, no pas d'una barra de pa, sinó d'un cosmos infinit, desconegut, corprenedor. Els intèrprets d'Hernán Cortés no van ser gaire diferents dels intèrprets que reclutava l'exèrcit nord-americà per a la guerra a l'Iraq; els llibres més venuts del món potser ni tan sols no són «llibres» segons els conceptes que solem aplicar de manera habitual; les perruques enrinxolades amb què Alexander Pope corona els herois homèrics tenen una certa retirada, en allò que signifiquen en tant que representació, a les túniques noucentistes d'E. C. Ricart; un conegut quadre de Dalí ens pot acostar a una pràctica habitual de la traducció; i una ullada ràpida i sense prejudicis al mapamundi que penja a l'aula ens pot fer adonar, en un tres i no res, de l'enorme càrrega dels nostres pressupòsits adotzenats, tant si són involuntaris, innocents o innats, com si són astutament i perversament esbiaixats.

Aquests papers han estat escrits, en bona part, sense mans, maldant per mantenir l'equilibri de la bicicleta sense aferrar el manillar, només amb un pedalar constant i per un camí pla i sense obstacles. No tenen altra pretensió. Sovint no hi ha cap nota ni cap cita i quan n'hi ha –perquè conservava anotacions de les meves lectures–, són evidents. Una desiderata de l'autor és que n'hi hauria d'haver prou amb l'exposició clara –i, si pot ser, amena– de les idees. Res més odiós, ai las!, que els articles i les tesis amb una llarga exposició de l'*state of the art*, és a dir, allò que els altres han dit sobre el mateix tema i que, en bona llei, no caldria haver de repetir. Desitjaria que el lector hi passés, entre les llums i les ombres de les pinzellades d'aquestes reflexions, una estona prou distreta, amable i entretinguda.

Un mapamundi

L'any 2009, em van convidar a la inauguració d'un nou grau universitari dedicat als estudis sobre l'Àsia Oriental (la Xina, el Japó, Corea). M'encuriosia saber amb una mica de detall quin podia ser el perfil dels estudiants que s'hi havien matriculat i que jo, evidentment, envejava. Jo, que de jove vaig tenir el rar privilegi de viatjar en els trens de carbó, lents i plens de maletes de fusta i farcells amb carmanyoles, una mica més enllà dels Pirineus, construïa, encaboriat, la peripècia de tornar als vint anys i tenir, tot d'una, al palmell de la mà tot l'Orient (així, amb majúscula) a la meva disposició. A la meua manera d'entendre, multiplicar per cent les distàncies, les diferències, els desconeixements sempre vol dir, també, multiplicar el nostre aprenentatge, les nostres capacitats de comprendre, d'acceptar, de ser flexibles. Entaforat, doncs, en una de les últimes files de l'aula on s'impartia aquella primera classe, em vaig veure envoltat per noietes amb vestits llampanants i un xic ridículs que recordaven les que alguns anys enrere havia vist desfil·lar, mig ingènues mig desvergonyides, pel Saló del Còmic a la Farga de l'Hospitalet, per nens-prodigi amb posat saberut que per ventura ja havien començat a estudiar els caràcters xinesos a dotze anys, o per fills un xic desconcertats de les comunitats orientals establertes a Catalunya. En realitat la barreja d'alumnes, segons que vaig poder constatar tan bon punt vaig abandonar les meves cabòries insensates i vaig observar-los

amb una mica més d'atenció, era, com sol ser en aquests casos, una barreja diversa i no gens especial i, per això mateix, positivament engrescadora. Els modelets de negre pertinaç i els vestits amb reminiscències escolars del manga eròtic encaixaven, sense gaire estridència, amb les samarretes llampants i els texans estripats de la majoria i amb les crestes, pírcings i jupes de cuir d'alguns dels més agosarats. Res, doncs, que no correspongués a la saludable varietat del panorama juvenil que sol omplir i posar color a les aules de tot el món.

Com que es tractava del primer dia de classe, el catedràtic de la matèria, un home savi i expert, de cabells i barba blancs i amb molts anys d'ensenyament a l'esquena, després de les paraules protocol·làries de benvinguda, va procedir a desplegar alguns dels seus jocs de mans més efectius: aquells que els bons docents es treuen de la màniga de bell antuvi per crear un «clima» a l'aula i anunciar que, al llarg del curs, els alumnes hauran de mantenir els ulls i l'oïda ben desperts perquè se'ls exigirà atenció constant si volen aprendre de quina manera hom fa que, a la impensada, surti un conill il·lustrós i mansoi de dins del barret de copa que és la matèria del professor. De tota la panòplia d'elements en joc que el catedràtic va lluir, el que més em va cridar l'atenció va ser un mapamundi. Era un mapamundi normal, vulgar fins i tot, d'aquells que encara es veien no fa gaire a les escoles de barri, una mena d'hule rectangular amb un món quadriculat fet a escala per representar els oceans, els continents, les selves, les muntanyes i els rius del món. Segons el que marca la tradició, el nord era a la part de dalt i el sud, a la banda més pròxima a terra, un fet que, atès que la Terra gira en una òrbita solar dins de l'espai immens, ens fa caure en el ridícul de pensar que el cosmos deu tenir també un dalt i un baix, etcètera, etcètera. El cas és que el mapamundi que el catedràtic va desenrotllar i penjar damunt la pissarra en

el moment oportú diferia només en un petit detall dels que jo estava acostumat a veure: el centre era ocupat per la Xina i el continent asiàtic s'estenia cap a la banda esquerra fins empalmar, enllà dels Urals, amb les grans estepes de Rússia i la resta insignificant de la vella Europa; la península Ibèrica i la Gran Bretanya quedaven, doncs, a frec de la vora esquerra del mapamundi, a punt, com qui diu, de caure al fons de l'abisme insondable. A la dreta del continent asiàtic apareixia, per contra, l'oceà Pacífic i després, la costa de Califòrnia i, més a llevant, tot el continent americà. Allò que havia desaparegut –amagat, per dir-ho d'alguna manera, a la banda del darrere de l'hule del mapamundi– era l'oceà Atlàntic. La Xina, repeteixo, al centre.

Per primer cop em vaig adonar que als mapamundis que m'he acostumat a consultar i, en conseqüència, a la còpia que arrossego sense qüestionar dintre el meu cap, calcada sens dubte del benemèrit *Atlas geográfico universal* de Salvador Salinas que fèiem servir a escola, el centre l'ocupa sempre Europa i la part que queda, si de cas, amagada, no és l'Atlàntic sinó l'oceà Pacífic. De cop i volta vaig comprendre que, cercant d'esma San Francisco o Santiago de Xile, no havia d'anar a buscar a la part esquerra, sinó a la dreta, i que les peripècies dels viatges de sant Brendan, Eric el Roig o Cristòfor Colom s'haurien esdevingut totes a la banda posterior del mapamundi, allà on no hi ha dibuixos i l'hule toca la paret, cosa que sens dubte les ha de fer encara molt més ignotes i fasci-nants.

Un mapa no fa altra cosa que traduir-ne un altre. El mapa europeu i el xinès volen, tots dos, reproduir una mateixa cosa, una mateixa «essència» geogràfica: allò que sabem de la geografia física del nostre planeta. Però cadascun d'ells reproduceix aquesta geografia a la seva manera; canviem el centre i, per tant, canvia la pers-

pectiva mental de la nostra manera d'entendre el món. El món real, en conjunt, no s'ha vist modificat, tot i que sí que ha estat modificada la nostra manera de veure'l, d'enfocar-lo. Allunyant-nos del centre aconseguim ressaltar la igualtat de totes dues projeccions, encara que si ens acostem massa a allò que tenim davant del nas sembla que algú ens hagi trastocat les referències, la qual cosa equival a dir que ens han trastocat els valors. Les traduccions també són moltes vegades projeccions geogràfiques similars als mapes; cada llengua d'arribada ha de jugar, per força, amb elements que li són insubstituïbles i, tanmateix, allò que l'una i l'altra descriuen, amb una mica de sort, és el mateix territori, el mateix esquelet.

De tant en tant, canviem l'escala del mapa i passem de 1:50.000.000 a 1:10.000 o canviem el tipus de projecció cartogràfica o, en els mapes polítics, aquells que pinten cada país amb un color diferent perquè es vegin bé les fronteres que els homes han establert de forma arbitrària, podem trobar discrepàncies menors: l'un ha fet córrer el color rosa per apropiarse d'unes illes del veí, l'altre ha encongit l'abast del verd poma per fer palesa la seva reclamació de territoris a l'enemic o un tercer ha marcat amb un redol negre ben gruixut la capital de l'estat per magnificar la importància política que atorga a una vila de cabrers... Com en la traducció, aquestes discrepàncies afecten, emperò, només el detall, no l'esperit, el territori global. No gosaria pas defensar que les menuderies no tenen rellevància; la vida és feta d'una suma de parts, de detalls, de petiteses i la societat existeix gràcies a una suma d'individus. Com a ciutadà d'una comunitat petita sotmesa a les escomeses d'una altra comunitat molt més gran i poderosa, sé prou bé com exaspera, per exemple, la qüestió dels noms amb què constantment s'ataca el català. De vegades, però, en política i en traducció, cal no perdre's gaire en el detall per poder afermar l'essència: si

no arribem a comprendre bé un text, si no arribem a tenir davant una foto prou general i distant del mapamundi, mai no podrem adonar-nos que les perspectives dels altres són, justament, perspectives, ni més ni menys encertades que la nostra, per més que no canvien en absolut el retrat fefaent de la realitat. Si incrementem massa l'augment del Google Earth acabem desorientats i perduts. Europa és un continent menut a l'oest de la Xina i la disfressa ridícula de l'«aragonès oriental» no deixa de ser una franja petitíssima de color groc a l'oest del domini lingüístic del català, en groc. No hauríem hagut d'esperar l'amenaça que ens la despintin per fer-li més cas dins el nostre mapamundi lingüístic. Com jo no hauria hagut d'esperar al mapa que el catedràtic va penjar a la primera classe del nou curs d'estudis sobre l'Àsia Oriental per comprendre que, per a tota cultura, el centre del món és a casa seva.

Considero que tota traducció és el centre (un nou centre) de l'original, i que l'original possiblement no és altra cosa que un satèl·lit d'una llarga tradició que caldrà estudiar. Examinem, doncs, els casos particulars, les individualitats, atenant tots els factors que les han fetes com són i, tanmateix, fem un esforç per no perdre de vista el panorama engrescador, magnífic, del conjunt. Igual com ocorre a la meua escala on, tot i que els replans i les portes són idèntics, a cada porta que truco descobreixo que la família que hi viu té penjat, al rebedor, un mapamundi singular i que aquest té, al centre, una gran foto emmarcada amb el seu particular «rei de la casa».

Un jurat compost per Tzvetan Todorov, Wolf Lepenies,
Enrique Vila-Matas, Jordi Llovet i Tomàs Nofre va concedir a aquesta obra
el IV Premi Internacional d'Assaig Josep Palau i Fabre.

Publicat per:
Galaxia Gutenberg, S.L.
Av. Diagonal, 361, 1r 1a A
08037-Barcelona
info@galaxiagutenberg.com
www.galaxiagutenberg.com
Cercle de Lectors
Círculo de Lectores, S.A.
Travessera de Gràcia, 47-49, 08021 Barcelona
www.cercle.cat

Primera edició: abril de 2013

© Francesc Parcerisas, 2013
© Galaxia Gutenberg, S.L., 2013
© Círculo de Lectores, S.A., 2013, per a l'edició club

Preimpresió: Maria Garcia
Impresión y encuadernación: Liberdúplex
Dipòsit legal: B. 5596-2013
ISBN Galaxia Gutenberg: 978-84-15863-11-3
ISBN Cercle de Lectors: 978-84-672-5600-0

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació
d'aquesta obra només es pot realitzar amb l'autorització dels seus titulars, a part
les excepcions previstes per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español
de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta
obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 45)